

INHOUD

Hup met de Ahoy-beentjes! (Were Di 1962) <i>Jos Bourgeois</i>	blz. 3
Johannes Flemings (1527-1568), Neolatijns dichter (2) <i>Raymond Correns en Hugo Rau</i>	blz. 17
Houtwormen voor de rechter gedaagd (1520) <i>Leo Spaepen</i>	blz. 25
Monseigneur Luc De Maere in Wijnegem begraven <i>Marc Van de Cruys</i>	blz. 38
Wat straatnamen vertellen (R) <i>Carlo Evers</i>	blz. 43
Mededelingen	blz. 52

Niets uit deze brochure mag overgenomen of gekopieerd worden zonder schriftelijke toestemming van de auteur(s). Iedere auteur blijft verantwoordelijk voor de inhoud van zijn of haar artikel(s).

WERE DI 1962

HUP MET DE AHOY-BEENTJES !

Jos Bourgeois

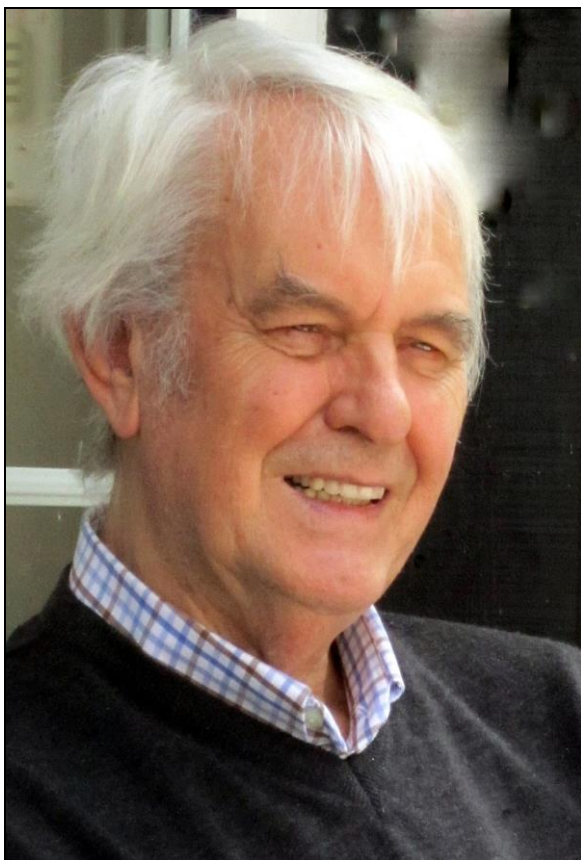
Telkens als Were Di het over teerfeesten heeft, meldt het blad dat er daarna *een ferm stukske gedanst werd*. Het valt op dat het dan vrijwel steeds gaat over verenigingen waarvan de leden tot de categorie 'bejaarden' behoren. Onwillekeurig denken we daarbij aan het oude Vlaamse liedje

*De boerkens smelten van vreugd en plezier
Als d' oogst is binnengereden,
Ze gaan met hunne boerinnen te bier
En ze maken heel grote sier*

en aan de schilderijen van Pieter Bruegel (de Oude of de Jonge, dat laten we in het midden) die dergelijke taferelen voorstellen en waarop op de voor- of achtergrond kinderen in een vergelijkbare outfit meedansen. Over hoe het er in de goddeloze bewegingen in Wijnegem bij dergelijke gelegenheden aan toe ging, bewaart het blad zoals gebruikelijk het stilzwijgen. Jongeren dansten niet, en zeker jongens met meisjes niet. In beter gesitueerde families kwamen weliswaar verjaardagsfeestjes voor, waarop jongens en meisjes met elkaar een dansje waagden en waarbij de jongens genoten van de voorheen zelden tegen hen aangedrukte boezems der meisjes. In de schuur van bloemist en tuinman Hollevoet werden af en toe (we denken aan de ontspanningsavonden tijdens het Indonesiakamp, zomer 1959) fuifjes gehouden waarop het bier overvloedig vloeide en jongelui van beider kunne zich aan zinnelijke genoegens overgaven op de tonen van schlagers als *Tanze mit mir in den Morgen, tanze mit mir in das Glück, in deinen Armen zu träumen, ist so schön bei verliebte Musik*

of iets dergelijks. Wie om even uit te blazen aan de voet van een boom met zijn toevallige partner aan het minnekozen ging, moest er wel rekening mee houden dat een ander fuifnummer tegen dezelfde in het duister gehulde boom aan zijn natuurlijke behoefte kwam voldoen.

In het vroege voorjaar van 1962 kwamen onderpastoor Gijs en enkele oudere leidinggevende figuren uit de jeugdbewegingen op het idee een gemengde jongerenclub op te richten, die niet alleen vorming maar ook amusement op het oog had.

Richard Wils (links) en Piet Gijs worden als de stichters van Ahoy beschouwd.

Maar laten we over de bedoelingen en het ontstaan van Ahoy Richard Wils, een der initiatiefnemers en eerste bestuursleden, aan het woord in een van eind december 2011 daterende e-mail-correspondentie met ene Vincent Somers, momenteel de Ahoy-verantwoordelijke.

Richard, die toen net zijn legerdienst achter de rug had en voorheen een paar jaren KSA-bondsleider was geweest, vond: "Wij waren jong en wij wilden wat", kortom waar de inmiddels tot een mythe opgetilde golden sixties voor stonden: openheid voor alles en nog wat. Wég dus met wat men toentertijd betutteling van jongeren begon te noemen, en vooral op een eigentijdse wijze plezier maken.

"Vreemd genoeg was het wijlen onderpastoor Piet Gijs die met een concreet voorstel op de proppen kwam", zo gaat Richard verder. "Er zou een gemengde jongerenclub opgericht worden die 'Ahoy' zou heten. De naam was een letterwoord: AHOI (Altijd Hoog Ons Ideaal), wat vanwege esthetische en andere redenen tot AHOY werd omgevormd. In die tijd klonk dat jeugdig en fris, zeg maar: als een zeemansgroet op de wilde baren van het jonge leven. Oorspronkelijk speelde ik met de gedachte een soort Jong-Davidsfonds op te richten, iets wat het Niet-Jong-Davidsfonds wel zag zitten. Maar al vlug vonden de bestuursleden van de nieuwe club dat de naam Df een geur van oubolligheid opriep en zagen ze er van af. Wél wou het Df de jongerenclub morele steun en zelfs een bescheiden subsidie toekennen. Wijlen Jef Plasmans uit de Molendreef fungeerde als go-between tussen beide verenigingen. Het aanvankelijke bestuur van de jongerenclub bestond vooral uit ex-leiders van Chiro, KAJ, VKAJ en KSA. Ik noem Carl Wouters, Liza Mennen, Walter Luyten, Fik Helssen, Ilse Denhaene, Rita Monsieurs, en ik vergeet er uiteraard nog wel enkelen. Ahoy had niet de bedoeling een parochiale vereniging te zijn. In principe stond ze open voor alle ongehuwde jongeren boven de 18 jaar, al was zij in dit opzicht niet de eerste."

Want ondanks alles telde het katholieke bastion Wijnegem toch al sinds jaar en dag twee muziekverenigingen: de door de deftige burgerij en de adel gepatroneerde harmonie De Wijngaard en de liberale harmonie De Vrijheidsvrienden, die overigens allebei, begrijpe wie kan, in de jaarlijkse processies meeliepen. Voetbal

was natuurlijk evenmin specifiek katholiek, en naast Edel en Sterk kon men in Rust Roest ook geheel ongelovig gymnastiek bedrijven, al zal de zegen des Heren daar wel niet op gerust hebben. Het in 1961 uit een katholiek milieu ontstane zangkoor Fidelitas was in feite de eerste niet-parochiale vereniging van Wijnegem.

Richard: *"Rekening houdend met het feit dat Wijnegem een katholiek bolwerk was, konden we een link tussen Ahoy en de plaatselijke clerus niet geheel uitsluiten. Onderpastoor Piet Gijs werd als mede-initiatiefnemer bestuurslid, maar geen proost. De vergaderingen hadden in het begin wel bij hem thuis plaats en hij slaagde erin voor elke bestuursvergadering een korte Bijbellesing te houden, maar oké: ieder zijn stiel ... Eén die me is bijgebleven kwam uit Prediker 9/11: 'Geniet dus, jongeling, van uw jeugd. Uw hart zij vrolijk in uw jonge jaren, volg de lusten van uw hart en de begeerten van uw ogen. Maar bedenk daarbij dat over dit alles Jahweh u ooit om verantwoording zal vragen. Verdrijf de zorgen, houd het leed u van uw lijf, want vluchtig als de morgenstond is de jeugd'."*

Een o.i. door elk jongmens ter harte te nemen wijsheid, waarbij niet-gelovige jongmensen uiteraard de zin over Jahweh mogen overslaan.

Verder vertelt Richard Wils: *"Zoals elke startende vereniging hadden we af en toe geldgebrek. Het Davidsfonds sprong indien nodig gul bij. De bals brachten wel wat op, maar als we BV's voor een voordracht of optreden uitnodigden, kostte dat ook geld. We hadden evenmin een vaste stek en moesten zodoende geregeld een beroep doen op een lokaal van de VKAJ of op het clubhuis van het Zevenbunder ('de Barak') en later op 'de Kelder' van het Kultureel Centrum, nog later op andere locaties. Het drukwerk om reclame te maken en uitnodigingen te sturen voor de diverse activiteiten werd op de stencilmachine van de parochie vervaardigd. Je ziet dat we de Kerk dus wel nodig hadden."*

Het openingsnummer van Ahoy was de dansavond op 17 februari 1962 in het clubhuis van de Antwerp Rowing Club. Toen pastoor Van den Bosch dat vernam, zei hij: “Dat vind ik prima voor de jongens, maar wat wordt het voor de meisjes?” Wie denkt dat we met dit citaat onze lezers in het ootje willen nemen, heeft het mis. Verscheidene initiatiefnemers van de jongerenclub kunnen deze uitspraak van onze toenmalige parochieherder bevestigen.

De uitnodiging voor het eerste Ahoy-bal.

In het februarinummer van Were Di staat het bericht:

Eindelijk opheldering!!!!

Juffrouw, Mijnheer:

Eindelijk ja komt er opheldering over de jeugdgemeenschap, waarvan de meesten onder u ongetwijfeld reeds geruchten hebben opgevangen. Het voorbereidende werk heeft zijn eindfase bereikt,

de kogel is door de kerk. Op 17 februari a.s. start 'Ahoy' met zijn eerste activiteit, die beslist iedereen aan zal weten te trekken. In het clubhuis van de Royal Antwerp Rowing Club gaat op die datum een dansavond door, die zal verzorgd worden o.m. door een gekend orkest, alsmede door de Antwerpse Dansschool Verhoeven. Dat mag u beslist niet missen. Die avond zal u tevens de gelegenheid geven een blik te werpen op de verdere activiteiten die door Ahoy in de eerstkomende maanden zullen worden ingericht.

De club zal trachten haar activiteiten zo te kiezen dat eenieder er op tijd zijn gading vindt. Steeds is ieder ongehuwd meisje of iedere ongehuwde jongen boven de 18 jaar op alle activiteiten uitgenodigd. Er wordt van u geen lidmaatschap verlangd noch verontschuldiging in geval van afwezigheid. Zij die komen zijn welgekomen en zullen het zich niet berouwen. Vrienden soldaten: dat dit ook iets voor u zal zijn – mét of zonder liefde – hoeft geen betoog. De Wijnegemse jongeren gaan zich nu ter plaatse weten te ontspannen. Helpt ook u daaraan mee?

In zijn specifiek eigen taaltje schrijft Were Di over het eerste bal van Ahoy:

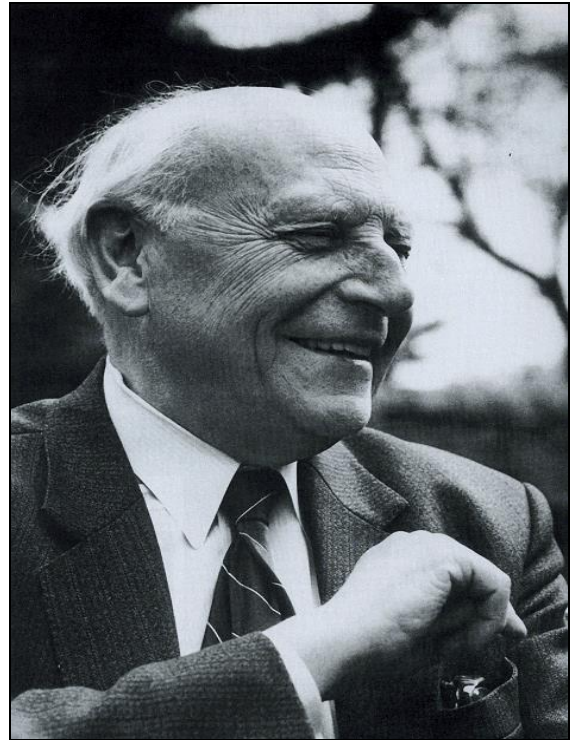
De eerste dansavond had plaats in de zaal van de Roeiclub. Succes overweldigend!!! Het orkest 'Wilmarssextet' deed voortreffelijk zijn werk. Het bewees volledig op de hoogte te zijn van zijn taak. De zaal bleek heel wat te klein om de massa te slikken. Mensen uit Westmalle, Ranst en andere gemeenten waren eveneens opgekomen om de beentjes eens te kunnen uitslaan. Voorzitter van Ahoy, Richard Wils, had het zo druk dat hij haast nooit op de dansvloer verscheen! Wat een leider lijden kan, hé Richard! De opkomst was zo overweldigend dat de drankbedelers (of garçons in 't schoon Vlaams) pollen te kort kwamen om de mensen te bedienen. Het ganse feest droeg een overtuigend Vlaamse stempel. Prima in orde, hoor jongens! De eerste 'Miss Ahoy' werd gekozen. Haar naam? De wél uit Wijnegem afkomstige Antwerpse

Renilda Raetels, die Maria Verbiest op de meet vloerde. Proficiat, en Maria wensen we meer geluk voor de volgende keer. Zeereerwaar-de Heer Pastoor kwam ook een kijkje nemen en scheen tevreden over deze eerste Ahoy-activiteit.

Richard: "Ahoy organiseerde allerlei activiteiten. Drie of vier keer per jaar een dansfeest, telkens met een bepaald thema: een lentebal, een zigeunerbal, een cowboybal, met aangepaste zaaldecoratie en steeds met een bescheiden entreprijs. Die feesten eindigden om één uur 's morgens (al vertellen enkele organisatoren ons dat na het sluiten der deuren de feestelijkheden in beperkte kring tot vroeg in de ochtend verder werden gezet).

Kleinkunstenaar Miel Cools (°1935)

Filosoof Max Wildiers (1904-1996)

Een rijzende ster in wat men toen kleinkunst noemde, ene Miel Cools, stond op het programma, pater-jezuïet Wildiers gaf een voordracht over de evolutietheorieën van zijn zeer geleerde ordebroeder Teilhard de Chardin, en een andere pater (Garmin) verzorgde een avond over negrospirituals, met een echte Amerikaan als speciale attractie."

Were Di over deze activiteiten:

An American in little shirt

(bedoeld werd. allicht een T-shirt.)

Zo stilaan begint onze Ahoy-club bekend te geraken in West-Europa, en alhoewel nog niet 'the biggest in the world' kunnen we reeds hopen op Amerikaanse gasten. Dit was het geval voor zaterdag 24 maart ll., toen in een der salons van de Familia-building een rasechte Amerikaan voor de spotlights trad. De 100 aanwezigen waren natuurlijk heel blij en degenen die hun kat gestuurd hadden werden geweigerd, want er kon werkelijk geen kat meer bij. Op het menu: negrospirituals. We hebben zelden een publiek gezien dat, alhoewel moegegeten (?) zo opging in de muzikale cocktail van blues, dixieland-music enz. Het werd werkelijk een reuze-avond voor jonge mensen. Een gezellig achterafje sloot deze klubavond af.

En nog Were-Di: Naar een volwassen kristendom: Ahoy organiseert op zaterdag 14 april 1962: een religieuze gespreksavond. Modern-boeiend: dat kunt u niet laten voorbijgaan.

Wij denken dat de mensen (?) onder ons zelden zo oprecht samen hebben durven zoeken naar de kern van ons kristen-zijn. Al zijn we vandaag maar een klein beetje genaderd tot het volwassen kristendom, toch heeft dat weinige ons een grote innerlijke vreugde bezorgd, want zulke momenten zijn zeldzaam. In deze zin werd E. H. Trouwaen bedankt voor zijn knappe diskussieleiding tijdens de religieuze gespreksavond die Ahoy op 14 april ll. op touw had gezet. De aanwezigen lieten zich niet afschrikken en voerden ronduit een open gesprek over 'het lijden'. Onze meisjes lieten zich ook niet vloeren.

In laatst geciteerde zin laat Were Di zich toch nog maar eens op zijn sterkste punt betrappen: de absolute non-informatie. Welke meningen werden tijdens de discussie naar voren gebracht, en in verband met welke meningsverschillen lieten 'onze meisjes' zich weer eens niet vloeren?

Bij de stelling dat Ahoy, althans in de beginjaren, géén specifiek katholieke en/of parochiale jongerenclub is geweest, zijn we dus geneigd naar onze pot met korrels zout te grijpen. Ofwel vergaloppeerde Were Di zich (*The leopard never changes his spots*), ofwel paste Ahoy bij het doorspelen van informatie en reclame de klassieke truc toe om de welwillendheid van het oerkatholieke en oerparochiale soldatenblad te werven.

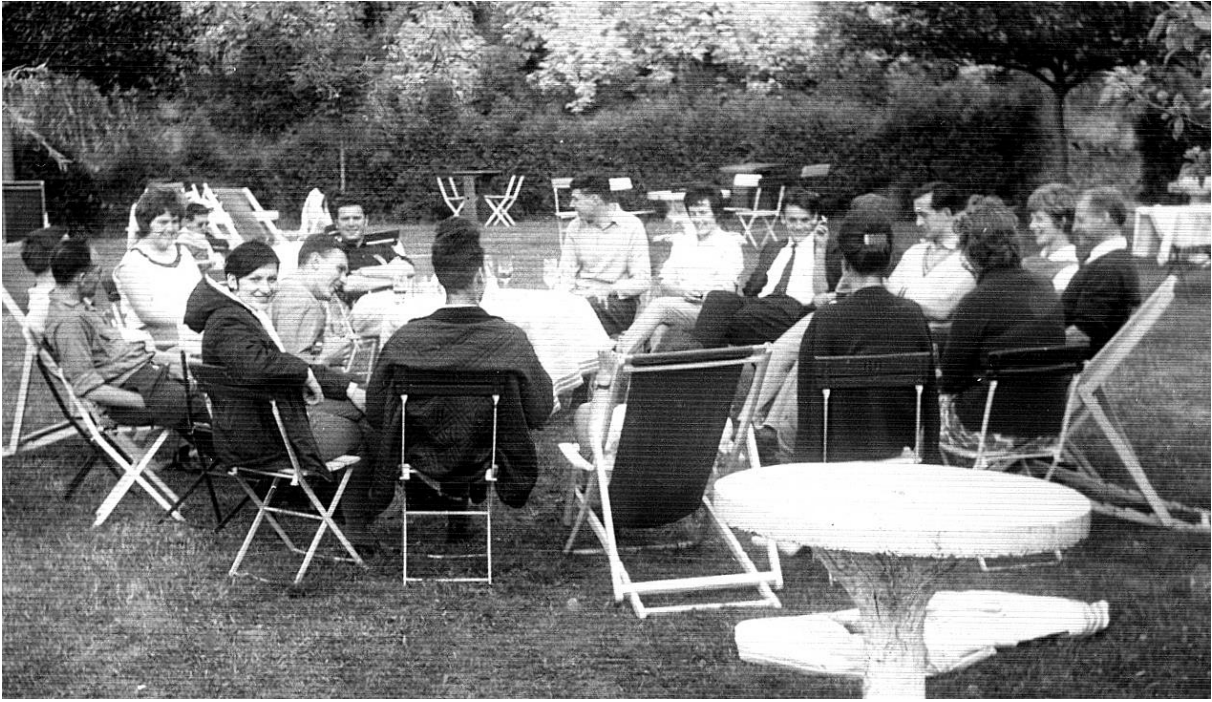
Overigens waren wij op die bewuste religieuze gespreksavond niet aanwezig. We hebben dus geen idee van het aantal aanwezigen. Dertig lijkt ons een voorzichtige schatting.

Richard Wils: *"Méér succes hadden de avondwandeling met gitaren, zang, vreugde en romantiek met aansluitend etentje in Iepen-burg, de autobusreis naar de skipistes van Ovifat, de tweedaagse uitstap naar Maria-Laach. Er werden in groep film- en theatervoorstellingen in Antwerpen bezocht. Er werden fietsrally's gehouden. En geregeld trokken wij naar het jaarlijkse internationale volksdansfestival in Schoten. Kortom, Ahoy zat niet stil."*

Een laatste vraag aan Richard Wils: *"Wanneer u nadenkt over het feit dat Ahoy weldra vijftig jaar bestaat, welke gedachten komen bij u dan naar boven?"*

Richard: *"Trots natuurlijk over het feit dat een klein begonnen project toch de kiemen in zich droeg om vijftig jaar lang te blijven bloeien en groeien, weliswaar met de klassieke ups en downs, en dit alles, althans in de pioniersjaren, ondanks het feit dat we toen in een compleet andere wereld leefden, een wereld zonder gsm's, zonder iPads, zonder pc's en zonder het internet. Maar er was wél engagement, creativiteit, gedrevenheid van een groep jonge mensen die met bescheiden middelen de zaak runden."*

Toen we op vrijdagavond 17 februari 2012 in het nieuwe kinderopvang- en jongerencentrum in de Kosterijstraat werden onthaald op een drink ter gelegenheid van het halfeeuwfeest van Ahoy (zie o.m. Gazet van Antwerpen van 24 februari 2012), bevonden we ons daar in het geheel niet tot onze verbazing in het gezelschap van talrijke maar nog krasse oude knarren en dames op leeftijd.

Gezellig rond de tafel tijdens een uitstap in 1962. We herkennen o.a. (in wijzerzin) Denise Van Laer, Eduard Delafaille, Chou Claessens, Richard Wils, Fik Helssen, Rita Monsieurs, ?, Ludo Monsieurs, Ilse Denhaene en Karl Tielemans.

Sic transit gloria mundi, maar laten we daar vooral niet wakker van liggen. Ahoy reilt en zeilt verder, al zullen de 'gemengde jongeren' van nu af en toe vreemd opkijken als ze horen hoe het er destijds aan toeging. Richard Wils was er vanwege ziekte niet bij, Karel Baets, Fik Helssen en Lu Luyten voerden het woord. Het feest zou op vrijdag 24 februari en op zaterdag 25 februari voortgezet worden met fuiven en hiphop-optredens. Later stonden er nog themafuiven op het programma, rond de muziek van de jaren zeventig, tachtig, negentig en nul. Karel Baets benadrukte het feit dat Ahoy een plek was waar veel jongeren 'hun ding' konden doen, waar ze verantwoordelijkheid leerden dragen, leerden organiseren en samenwerken met als voornaamste doel: de vriendschap. Over hoeveel huwelijken uit Ahoy zijn voortgekomen bestaan geen statistieken.

Richard Wils: *“Ahoy behoort tot de mooiste jaren van mijn leven. Ik denk terug aan het Bijbelfragment uit Prediker”* (boven geciteerd).

Er gebeurde nog wel wat anders in Wijnegem. In de parochie, en uiteraard dus ook in de verslaggeving in WERE Di. We zijn eraan gewend geraakt dat alles *fluks, flink, vinnig, dapper, ijverig, duchtig* en nog in andere stijlen, te veel om op te noemen, verloopt. We gaan er hier niet verder op in. Z.E.H. Emmanuel Van Den Bosch (overleden in 1970) nam afscheid als pastoor van de parochie. Eindeloze lof over deze *uitzonderlijke zieleherder* vult vele pagina's van het soldatenblad. Dat hij gewoon niet meer in de nieuwe tijd der vroege jaren zestig paste, werd uiteraard verzwegen. In zijn plaats kwam E.H. Jacques Schoenmaeckers, voormalig onderpastoor in Merksem. Te zijner ere werd de kerk grondig schoongemaakt en van ontelbare spinnenwebben ontdaan.

Pastoor Schoenmaeckers wordt met een stoet in Wijnegem onthaald. Links van hem onderpastoor Avonts en burgemeester Michielsens, rechts deken De Weerd.

Pastoor Schoenmaeckers, overigens een zeer beminnelijke man, zou kort na zijn aantreden de processies afschaffen en later ook de honderd jaar tevoren gebouwde kerk laten afbreken en vervangen door een aan de Wommelgemsesteenweg gelegen moderne

'eucharistische ontmoetingsruimte', zoals dat nu heet. Ook hij is inmiddels reeds overleden. Sindsdien heeft de parochie nog een pastoor en vanwege personeelsgebrek géén onderpastoors meer. Het leek wel of de Kerk haar tijd had gehad. Maar goed, zo ver zijn we in 1962 nog niet.

Het meinummer van Were Di was meteen het honderdste: gelegenheid om zichzelf de nodige lof toe te zwaaien en daarbij God en Klein Peerken te betrekken. Burgemeester Theo Michielsens beet de spits af: *Iedere maand herleven wij het dagelijkse gebeuren in en rondom ons en zelfs kunnen wij ons verkneukelen in malle gebeurtenissen van een of andere bekende, of in de gemoedelijke kritiek waarbij ook wel eens het Gemeentebestuur in de verlegenheid geraakte. Were Di heeft zijn eigen manier om ons dat alles te vertellen en wij voelen er ons gelukkig om ... Were Di weze gelukgewenst bij de verschijning van dit honderdste nummer, in de hoop en de zekerheid dat het nog jaren zijn gelukkige taak moge voortzetten.*

Meningen van lezers:

Henri Mennen, eerste schepen: De Were Di is noodzakelijk en speelt zeker een grote rol in het soldatenleven. Ook op het gemeentelijk plan heeft het zijn verdienste, kwestie van inlichtingen zowel voor de burgers als voor onze soldaten.

Jef Wangen, tweede schepen: Omdat de Were Di zo interessant is, kan ik niet begrijpen dat er nog mensen zijn die het soldatenblad niet kopen.

Staf Nuyts: Wat ik over de Were Di denk? Goed jongen, goed. Natuurlijk dat we soms iets kunnen afkeuren. Maar we mogen toch geen 'politiekers' zijn, nietwaar? Doe gerust zo voort ...

Nard de Garde: De Were Di? Heel goed ... anders zouden we hem begot niet kopen. En we lezen alles van voren naar achteren. Ik moet natuurlijk wel oppassen, want anders komt alles wat ik hier zeg in de Were Di.

Coiffeur Joseph: Mijn gedacht over de Were Di? Goed tot zeer

goed, anders zou ik hem niet lezen. Waar dat die mannen alles uitvissen blijft mij een raadsel. Wat denkt u van het voorstel om het blad ergens te laten drukken? Het zou duurder uitkomen, maar reclame zou dat wel vergoeden. Het zou in ieder geval veel werk gespaard zijn.

Beyens, directeur Kredietbank: De Were Di is er fel op verbeterd. Waarom zoudt u soms niet eens een plaatselijke figuur voorstellen? Zo hebben we bijvoorbeeld dokter Van de Perre, een oud-Wijnegemnaar en een grote figuur uit de Vlaamse Beweging. Is dat niet interessanter dan te vermelden dat X of Y van zijn fiets is gevallen?

Jacqueline Vercammen: De Were Di? 'k Weet niet, ik lees dat boekje nooit ...

Een oud-officier (geen Wijnegemnaar): Een soldatenblad? Ik ken uw Were Di niet. Dat hoeft trouwens niet. Ik zie er het nut niet van in. Op honderd soldaten is er een halve die het werk waardeert. De rest doet de moeite niet eens het boekje open te slaan. In de meeste gemeenten houdt men zo'n soldatenactie een half jaar vol. Houden zij het langer vol, dan doen ze het voor het geld. Ik weet er meer dan genoeg van.

Oktober 1962: heel even duikt het wereldnieuws in Wijnegem en bijgevolg ook in de kolommen van Were-Di op. Verkenningsvliegtuigen van de Verenigde Staten ontdekten dat op het eiland Cuba, waar de toen nog gediaboliseerde revolutionair Fidel Castro aan het bewind was, langeafstandsraketten (mogelijk met kernkoppen) geïnstalleerd waren, en dat bovendien Sowjetschepen met nog méér van dat fraais aan boord op het eiland afstevenden. Dat kon de Amerikaanse president Kennedy niet over zijn kant laten gaan, en hij begon dreigende taal te spreken. Zat er een nucleaire oorlog aan te komen?

In zijn Dagklapper van 23 oktober schrijft Were Di dat *onze mensen beginnen te hamsteren, de eigen maag gaat in een grote oorlog immers voor alles*. Gelukkig legden de leiders der beide grootmachten toen de nodige verantwoordelijkheidszin aan de dag

en bleef de koude oorlog nog drie decenniën lang koud, om daarna tot enigszins normale relatievormen te evolueren. Even verschrikkelijke, zij het in tijd en ruimte beperkte conflicten - we denken aan de bloedige oorlogen waarin Joegoslavië ten onder ging en de Kaukasische regio's zich onder elkaar een ongeluk vochten - laten we nu even buiten beschouwing; dat was iets voor dertig jaar later.

In elk Were Dinummer wordt zoals vanouds een aantal keren vermeld dat er in alle jeugd- en andere bewegingen *vinnig en dapper vergaderd en gedebatteerd* wordt:

Zaterdag 10 maart: De KSA-jongens houden een welgelukte hernieuwersronde met als onderwerp: 'De film als hedendaagse kunstvorm'. Paul Spaepen leidt het geheel.

En tot onze verbazing lezen we ook:

Zaterdag 17 februari: In de KSA-hernieuwersgroep gaat een ronde door over 'Het Gebed', onder de kundige leiding van Jos Bourgeois.

Zaterdag 24 februari: De KSA-mannen houden een kernronde met als thema 'Wij en de Parochie', geleid door Jos Bourgeois.

Schrijver dezes was misschien beter pastoor geworden?

JOHANNES FLEMINGUS (1527-1568), NEOLATIJS DICHTER

(DEEL 2)

Raymond Correns en Hugo Rau

In de serie Latijnse gedichten van Johannes Flemingus vallen een viertal werkstukken op die het best passen bij de lijfspreuk van de dichter, nl. *mors et amor* (dood en liefde). Ze handelen over de dichter en zijn geliefde, die hij omwille van zijn verblijf in Spanje moest achterlaten in de Nederlanden.

Die geliefde krijgt in de eerste elegie de (fictieve) naam Neaera toebedeeld. Neaera was enerzijds in de Griekse mythologie een dochter van Zeus en Gaia en één van de vier vrouwen van de zonnegod Helios, met wie ze twee dochters had. Maar het is aannemelijker dat Flemingus zich liet inspireren door een andere Neaera, namelijk de hoofdfiguur uit een legende die Parthenius van Nicea vertelt in zijn bundel *Erotica Pathemata* (*Liefdesleed*). Parthenius was een Griekse dichter, die in 73 v.C. als krijgsgevangene naar Rome kwam en daar o.a. leraar werd van Vergilius. In zijn bundel vertelt hij een dertigtal verhalen over ongelukkige liefdes.

Neaera uit Milete wordt verliefd op Promedon, een vriend van haar echtgenoot Hypsicreon. Van een afwezigheid van haar man maakt ze gebruik om Promedon te verleiden en hem te volgen naar het eiland Naxos. Hypsicreon vindt haar, maar ze weigert met hem terug te keren en wordt door de eilandbewoners in bescherming genomen. Daarop verklaart Milete de oorlog aan Naxos.

Hier volgt Jan Vlemincks (lichtjes ingekorte) eerste elegie voor Neaera, in een vertaling van prof. dr. Jozef IJsewijn zaliger. In de vertaling konden rijm en metrum helaas niet worden behouden.

Bij het vertrek van Neaera

*Is dan toch de dag gekomen waarop wij geliefden gescheiden worden,
droevige dag, die ik vaak in tranen zal gedenken?*

*Dag waarop jij zonder mij - zo heeft het wrede lot gewild - hier ver
vandaan moet gaan op vreemde wegen, liefste Neaera,*

*Terwijl ik word achtergelaten, ten prooi aan tranen en wilde smart,
en helaas niet mag meestappen als gezelschap aan jouw zijde!*

*Koorts kwelt mij immers, ongelukkige, met ongewone felheid
en kluistert mijn zwakke leden aan het akelige ziekbed.*

*Mijn maag weigert dienst en wekt niet de minste eetlust:
alleen al van de geur krimpt ze ineem als spijszoden worden voorgezet.*

Alleen de dorst laat nooit één ogenblik af

en is niet te lessen, al dronk ik al het water van de Taag.

*Zo ben ik nu gans uitgemergeld; mijn natuurlijke bloos
verdween en bleekheid ligt over gans mijn gelaat.*

*Zo ben in nu genoopt om als jongeling, lang voor mijn tijd, gebogen
op een stok mijn wankel schreden te steunen en een oude man te zijn.*

...

*Maar wie, mijn hartje, zou zonder felle smart jouw heengaan
kunnen dragen en jouw droevig vertrek?*

...

*Zo brengt geen dag mij rust en ook geen nacht,
en leef ik zonder het besef te leven.*

*En was er niet de hoop op je terugkeer, die je mij zo lief hebt gegeven
om als een heilmiddel onze wonden te genezen,*

*Zeker zou ik wensen dat mijn levensdraad werd doorgesneden,
daar ik zulke smart toch niet zou kunnen te boven komen.*

*Wie zou er immers van een leven kunnen houden dat wordt uitgeput
door smart of beklemd door kwalen zonder eind?*

*Zo je dus om me geeft, zorg er dan voor spoedig terug te keren,
zoniet zal ik bezwijken aan de wrede liefde.*

*Mocht de dood het treurig einde zijn van mijn ongelukkige liefde
- indien althans de liefde niet voortleeft na het laatste afscheid -*

*Dan smeed ik je, Neaera, blijf aan ons denken in je verder leven,
en zo ooit een gunstig lot je hier terugbrengt,*

*Stort ook op mijn graf dan je zuchten en je tranen,
want slechts die geschenken passen op mijn asse.*

Het volgende gedicht, in feite een brief in dichtvorm, is eveneens gericht aan de geliefde van Flemingus, die hij ditmaal de naam Andromache geeft. Of het dezelfde vrouw betreft als Neaera, is niet duidelijk. Wel blijkt uit het gedicht dat het gaat om een clandestiene liefde.

Andromache was in de Homerische literatuur de vrouw van de Trojaanse koningszoon Hector en de moeder van Astyanax. Haar man, haar vader en zeven broers werden door Achilles in de strijd gedood. Na de val van Troje werd ze als slavin en echtgenote door Achilles' zoon Neoptolemus naar Griekenland meegevoerd. Na diens dood huwde ze met Hectors broer Helenus, die een deel van Epirus bestuurde.

Hector neemt afscheid van zijn vrouw Andromache en zijn zoontje Astyanax (schilderij van Gavin Hamilton, ± 1780).

Een beroemde passage uit de Ilias is de beschrijving van Hectors afscheid van Andromache en Astyanax, vooraleer hij zich naar de tweekamp met Achilles begeeft, die zijn dood zal betekenen. Het thema werd ook in de schilderkunst veelvuldig uitgebeeld. In zijn

briefgedicht aan Andromache denkt Johannes Flemingus in dat verband ongetwijfeld aan zijn eigen toekomst. Zie hier de tekst, nogmaals in een vertaling van Jozef IJsewijn:

Aan mijn liefste Andromache

*Andromache, lieve Andromache, mijn grote liefde
Andromache, door wie ik gloei van verlangen,
Blijf toch altijd aan me denken, dan zal onze wederzijdse
liefde niet uitdoven vóór onze laatste levensdag.
Dan zal ons leven verglijden in wederzijds geluk
en zal alleen de dood het einde betekenen van onze liefde.
Ik brand van liefde; om jou word ik verteerd door een verborgen vuur
en jij gloeit niet minder sterk met mij van liefde.
Ons vuur brandt echter in het geheim en wordt niet opgemerkt,
want onze liefde blijft verborgen.
Helaas, welk verdriet en welke bange zorgen kennen onze
opgejaagde geesten door die stille geheimdoenerij.
Dan nog liever de dood, want eens dat ogenblik doorstaan
kent men ook geen smart meer door verborgen liefde.
Dood en Liefde dragen beide hun wapens: zo voelt men, gewond door
de pijl van de gevleugelde god, de wapens van de kille dood.
Ach, ongelukkig is het leven der mensen! Als het leven mag worden
genoemd wat de dood en wat de liefde ten dode verwonden.
O bries, die steeds mijn liefdesvuur voor Andromache aanwakkert,
dat vuur dat al lang ons hart verteert,
Blijf waaien en denk steeds aan onze liefde,
opdat zij in wederkerigheid moge duren tot onze laatste dag
En opdat het dierbare vuur dat de geliefden verteert
ook blijve oplichten vóór ons graf.
Ik brand van liefde als ik je zie; jou niet zien is als de dood;
zo maakt de liefde mij in elk opzicht ongelukkig.
Maar lieveling, je vraagt wellicht of er iets is dat ik ver wil:
de gloed bevalt mij in de liefde, zeker, maar niet de dood!
De hoop zelf die de liefde niet ontgoochelt is een genot;
maar wordt de liefde erdoor bedrogen, dan komt er grote bitterheid.*

Een laatste voorbeeld van Jan Vlemincks dichtkunst is een ode aan Giovan Battista Guicciardini (1508-1588). Deze Florentijnse koopman had zich in 1527 in Antwerpen gevestigd en stond aan het hoofd van een familiebedrijf dat handelde in wijnen, verfstoffen en granen. Zijn Lodovico kwam in 1541 eveneens in de zaak. De firma kreeg echter grote problemen toen in 1543 twee gehuurde schepen, met een dure lading wede uit Portugal, in de Golf van Biskaje door piraten werden gekaapt. Hoewel Giovan Battista verzekerd was, slaagde hij er niet in de gedupeerden te vergoeden. Bovendien wist zijn bankier, de door velen gevreesde en gehate Gaspar Ducci, zich steeds te onttrekken aan de betaling van een grote som geld die hij zijn landgenoot verschuldigd was. Giovan Battista werd insolvent verklaard en zijn bedrijf ging failliet. Het proces tegen de gewiekste Ducci, die de bescherming genoot van Karel V, sleepte ruim twintig jaar aan.

*'Afbeelding van Antwerpen, de vermaardste handelsstad van de hele wereld', zo lezen we bij deze prent uit Lod. Guicciardini's *Descrittione di tutti i Paesi Bassi*.*

De Guicciardini's zegden de handel vaarwel en legden zich toe op een andere passie die ze deelden: de cartografie en de geografie. Lodovico zou in 1567 beroemd worden met de uitgave van zijn *Descrittione di tutti i Paesi Bassi*, een beschrijving van de toenmalige Nederlanden, met Antwerpen als belangrijkste stad. Het werk, dat in vijf talen vertaald werd, was geïllustreerd met talrijke kaarten en plattegronden. Giovan Battista schreef, naast zijn werk als cartograaf, ook 231 brieven naar de Medici's in Florence, die hij zo op de hoogte hield van de politieke, economische en religieuze toestand in de Nederlanden. Het werk van beide broers is een belangrijke bron voor de kennis van de Nederlanden in de zestiende eeuw.

Giovan Battista gaf in 1549 in Antwerpen een grote wereldkaart uit, zo vermeldt Ortelius. Die zou hij hebben getekend toen hij, vermoedelijk in verband met het faillissement, een tijdlang in de gevangenis zat. Deze wereldkaart had de vorm van een adelaar, door Johannes Flemingus beschreven als *Jupiters grote vogel*. De adelaar was het symbool van het Duitse keizerrijk, waartoe ook de Nederlanden behoorden. Helaas is van de kaart, die men zou kunnen vergelijken met de bekende *Leo Belgicus* (de Nederlanden in de vorm van een leeuw), geen enkel exemplaar teruggevonden. Het gedicht van Flemingus is mogelijk geschreven als begeleiding bij een uitgave van de kaart, meent Jozef IJsewijn, die ons de volgende vertaling bezorgde:

Over de wereldkaart van Guicciardini

*Toen Ovidius als banneling leefde in de streek van Tomi¹
te midden van de onbeschaafde en wilde Geten,*

¹ De Romeinse dichter Ovidius (43 v.C.-17 n.C.), auteur van de *Metamorfosen* en de *Ars amatoria*, werd door keizer Augustus in 8 n.C. naar deze uithoek van het Romeinse Rijk verbannen, mogelijk omdat laatstgenoemd werk tegen de morele richtlijnen van de keizer indruiste. De dichter kwijnde weg in Tomi aan de Zwarte Zee (nu het Roemeense Constanza), in het gebied waar toen de Geten of Daciërs woonden, door hem een barbaars volk genoemd.

*Verzachtte hij de verveling van zijn ballingschap met droeve verzen,
en samen met haar auteur was deze dichtkunst droef.
Zo heeft Guicciardini, toen hij in een sombere kerker zijn dagen
sleet en voor lange tijd hier in droefenis leefde,
In zijn harde lot gevonden deze zoete troost,
verzachting tevens en verlichting van zijn ongeluk.
Hij wist namelijk in de vorm van Jupiters grote vogel de grote wereld
te tekenen, zo dat het een waar kunstwerk was.
En al mocht hij slechts in een kleine ruimte op en neer wandelen,
toch was hij zo om het even waar ter wereld;
Zo kon hij dus het Morgen- en het Avondland bezoeken,
of nog de streken, te vinden in de richting van de beide polen.
Ook kon hij de gebergten der aarde zien en haar stromen,
of anders de zeeën met hun golvende watermassa.
In één woord: zo wist hij zijn lot te overwinnen en zijn walging
voor de kerker en de verveling van de lange dagen.
Maar opdat het werk niet het genoeg zou blijven van zijn schepper
alleen, doch bekend zou worden tot nut van velen,
Heeft hij het uitgegeven en liet hij de wereld de wereld aanschouwen
op de meest kunstzinnige wijze.
Daarom, beste lezer - wie u ook bent -, breng hem verdiende dank
als u het resultaat ziet van zijn werk.*

Vertalingen, hoe correct ook, geven niet altijd een goed beeld van iemands poëtisch vermogen. Maar zelfs als Johannes Flemingus, alias Jan Vleminck, misschien niet echt een literair genie was, dan blijkt uit zijn werk toch een oprechte dichterlijke bevlogenheid en een bewonderenswaardige kennis van het Latijn en van de antieke cultuur.

Bronnen:

Johannes Flemingus, gedichten uit Goropius Becanus' *Vertumnus* (1580), in een vertaling van prof. dr. Jozef IJsewijn
K. Bostoën, *Dichterschap en koopmanschap in de 16de eeuw*, Deventer, 1987
J. Denucé, *Oud-Nederlandsche kaartmakers in betrekking met Plantijn*, Antwerpen-'s-Gravenhage, 1912

Dina Aristodemo, *Giovan Battista Guicciardini*, in: Dizionario biografico degli Italiani, vol. 61, 2004

A. Eliot, *Mythen van de mensheid*, Amsterdam-Hasselt, 1977

M. Limberger, *A merchant describing the city: Lodovico Guicciardini's Descriptione di tutti I Paesi Bassi as a source for the urban history of the Low Country*, Gent, 2009

H. Van Looy, *P. Ovidius Naso*, in: *Moderne Encyclopedie der Wereldliteratuur*, vol. 6, Gent, 1970

HOUTWORMEN VOOR DE RECHTER GEDAAGD (1520)

Leo Spaepen

Dierenprocessen

Van den vos Reinaerde is zonder twijfel hét meesterwerk uit onze Middelnederlandse literatuur. In dit dierenepos uit de eerste helft van de dertiende eeuw wordt de wrede vos door koning Nobel, de leeuw, gedagvaard om zich aan het hof te komen verdedigen tegen verschillende aanklachten. Hij zou van de hond Cortoys een worst hebben gestolen, met de vrouw van de wolf Isengrijn hebben geslapen en diens kinderen blind hebben gepist, zich hebben vergrepen aan de haas Cuwaert en het hoofd hebben afgebeten van de hen Coppe. Na twee vergeefse pogingen slaagt de das Grimbeert erin de snoodaard voor het hof te slepen. Het proces eindigt met de veroordeling van de vos tot de galg. Maar door een verhaal te verzinnen over een samenzwering en een verborgen schat, weet de sluwe Reinaert de domme koning in extremis om te praten en zo toch zijn vrijheid af te dwingen.

Het boek, geschreven door een zekere Willem, laat zich lezen als een grappige dierenvertelling, maar het is méér dan dat. Behalve een parodie op het ridderepos is het vooral een fijne satire op de feodale maatschappij met haar hebzuchtige koningen, kruiperige hovelingen, ontrouwe ridders, corrupte rechters en schijnheilige pastoors. In sommige studies wordt zelfs achter elk van de dieren de naam van een historisch personage geplaatst.

Maar dit satirische aspect van het verhaal krijgt nog een extra dimensie als we weten dat dierenprocessen ook in de realiteit, meer bepaald vanaf de elfde eeuw, zeer gebruikelijk waren.

Grimbeert de das (links) dagvaardt Reinaert. Anonieme tekening, 17de eeuw.

In *De papegaai van de paus* schrijft prof. R. Van Uytven: *Tot in de vijftiende eeuw werden geregeld varkens, koeien, paarden, honden en ossen wegens doodslag of ernstige verwondingen vervolgd. Het geding verliep volgens de gangbare procedure: vanaf de voorlopige hechtenis over de aanklacht, het getuigenverhoor en de verdediging tot de veroordeling. Daarna werd het schuldige dier gehangen aan zijn achterste poten, dus niet aan de nek zoals een menselijke veroordeelde. Vaak richtte men daarvoor een speciale galg op. Voor zware dieren als ossen en paarden nam men, om praktische redenen, genoegen met een stevige boomtak.*¹

In afwachting van hun proces werden de dieren opgesloten in een gewone gevangenis, soms wekenlang. De executie vond plaats op een openbare plek, dikwijls begeleid door klokkengelui, en ze werd meestal door een menigte nieuwsgierigen bijgewoond.

¹ Raymond Van Uytven, *De papegaai van de paus. Mens en dier in de middeleeuwen*, Davidsfonds Leuven, 2003, p. 23.

Vanaf de veertiende eeuw werden paarden en ossen in Bourgondië voor doodslag niet langer terechtgesteld. Ook ezels konden doorgaans genieten van een gunstregime: bij hen werd meestal slechts een oor afgesneden, behalve als ze tot tweemaal toe hervielen. Deze voorkeursbehandeling van trek- en lastdieren is begrijpelijk: zij waren onmisbaar voor de landbouw of het transport en dus veel te kostbaar om gedood te worden.

Anders was het gesteld met honden. Die waren er overal genoeg, ja zelfs te veel. In tijden van voedselschaarste of van een epidemie nam het aantal zwerfhonden soms toe tot onhoudbare proporties. In dat geval stelde het stadsbestuur officiële 'hondenslagers' aan, te vergelijken met rattenvangers, die betaald werden per gedode hond. In 1470 wisten deze ambtenaren in Brugge niet minder dan 4.196 honden op te ruimen op vier maanden tijd, wat vooral de handschoenmakers ten goede kwam.²

Honden die iets mispeuterd hadden, hoefden dus niet op clementie te rekenen. In Leiden werd in 1595 een hond gevonnist die het kind van een zekere Jan van der Poel in een vinger had gebeten, *zoodanigh dat den bloede de wond uitliep en het kind in korten dage door den schrik is komen te overlijden*. Opmerkelijk was dat de schout in zijn rekwisitoor stelde dat de beschuldigde een bekentenis had afgelegd. De schepenen veroordeelden het dier om *gebracht te worden op het plein van 's Gravesteijn alhier, en dat hij aldaar door den scherprechter met koorde aan de galge tussen hemel en aarde zal worden gehangen tot er de dood na volgt; dat voorts zijn dode lijf zal worden gesleept op een horde tot op het Galge Velt, dat hij aldaar aan de galge zal blijven hangen tot afschrik en exempel van andere honden*.³

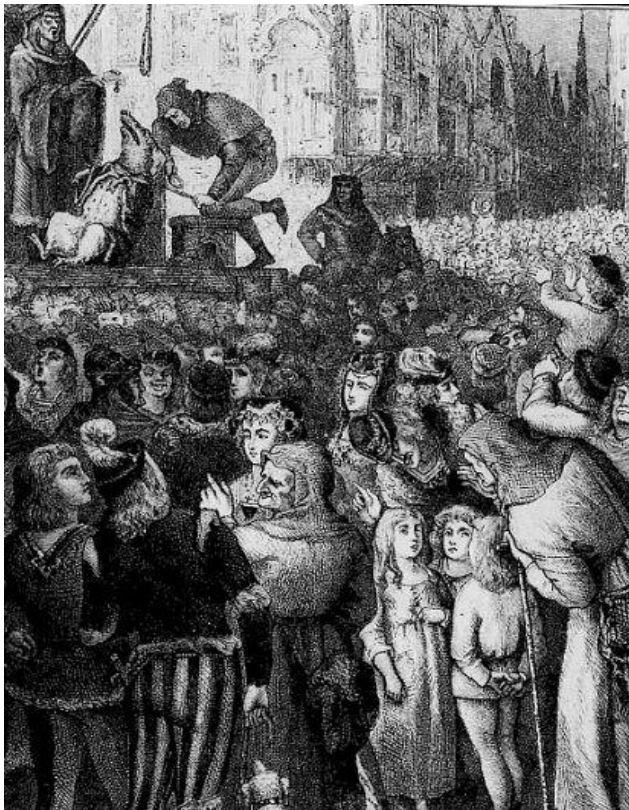
Toch zijn er veel minder gevallen bekend van vonnissen tegen honden dan tegen varkens. Ook deze dieren liepen dikwijls vrij rond, wat voor kleine kinderen, die dikwijls alleen thuis werden

² R. Van Uytven, op.cit. p. 256.

³ J. Brants, *Over dierenprocessen*, Dietsche Warande en Belfort, nov. 1975.

gelaten terwijl de boeren op het land werkten, niet zonder gevaar was. In het nadeel van varkens, die wegens hun vuil en stank al niet konden genieten van een hoge aaibaarheidsfactor, speelde bovendien dat ze ook na hun terechtstelling nog goede diensten konden bewijzen als gebrad of als kotelet.

Enkele voorbeelden. In 1462 werd in Brabant een varken dat een kind had doodgebeten met het zwaard terechtgesteld, in Virton werd er een opgehangen in 1513. In Kortrijk was er een proces in 1562, in Belle (Bailleul, nabij de Kemmelberg) in 1486. Toen in 1558 een varken een kind had doodgebeten in het Franse Boucq, werd de hele kudde geëxecuteerd omdat men het schuldige dier niet kon identificeren. In Frankrijk zijn overigens talloze gevallen gedocumenteerd.⁴

Een bekend doodvonnis werd in 1386 voltrokken tegen een zeug in Falaise (Normandië), die een kind eerst had verwond aan zijn gezicht en arm en het dan gedood. Het vonnis veroordeelde de zeug, volgens het principe 'oog om oog, tand om tand', om eerst te worden verminkt aan het hoofd en aan een poot en nadien te worden opgehangen. Op het schavot hulde de beul het beest vooraf in mensenkleren.

Illustratie: de terechtstelling van de zeug van Falaise, 1386.

Als een man werd beschuldigd van bestialisme, dan werd samen met de dader ook het medeplichtige dier op de brandstapel gezet.

⁴ Zie bv. de website van prof. Jean-Paul Doucet op www.ledroitcriminel.free.fr. of ook L. Litzenburger, *Les procès d'animaux en Lorraine (XIVe-XVIIIe siècles)* op www.criminocorpus.revues.org/1200.

Soms werd het dier vooraf gewurgd, een gunst die aan de man niet werd toegestaan. De processtukken werden verbrand ten einde de herinnering aan zulke afschuwelijke daad uit te wissen. Deze categorie van misdrijven werd soms in verband gebracht met hekserij. Dat zal ook wel het geval geweest zijn toen een rechter in Basel, in het jaar 1474, een haan tot de brandstapel veroordeelde omdat hij een ei had gelegd.

Een van de laatste dierenprocessen vond plaats in het Nederlandse Zwolle. In 1664 werd daar een stier veroordeeld nadat hij een boer op de horens had genomen. De stier werd niet gehangen, maar levend begraven.

Domme middeleeuwers?

Al in dertiende eeuw pleitten sommige rechtsgeleerden ervoor om te stoppen met die 'dwaze' processen tegen dieren. Ook filosoof en theoloog Thomas van Aquino was er al geen voorstander van. Maar veel invloed hadden ze niet. Het zou nog tot het begin van de achttiende eeuw duren vooraleer deze praktijken algemeen als belachelijk werden afgewezen.

En toch kan men zich afvragen of die middeleeuwers wel écht zo dom waren ...

Als een dier tegenwoordig een ongeval veroorzaakt of een mens verwondt, dan is volgens ons burgerlijk recht de eigenaar aansprakelijk. Vroeger zag men dat anders en oordeelde men het dier zelf verantwoordelijk voor zijn daden. Verwonderlijk is dat niet als we er rekening mee houden dat dieren in het dagelijkse leven van toen een veel grotere rol speelden dan nu. Ze waren alomtegenwoordig in en rond huizen en boerderijen, op akkers en weiden, in straten en op markten. De contacten tussen mens en dier waren dus veel frequenter en nauwer dan nu.

Zo is het best mogelijk dat de middeleeuwers intuïtief niet zo'n scherpe grens trokken tussen mens en dier. Misschien zagen ze beter dan wij dat ook dieren een specifiek karakter, temperament

en gevoelsleven hebben, zelfs los van ras of soort. Dat er dus brave en stoute varkens zijn, net zoals er brave en stoute kinderen zijn. Dat een hond vandaag lief kan zijn en morgen bars, zoals dat ook bij mensen het geval is. Dat niet alle ezels even koppig of dom zijn. Dat er kalme en goedgezakkige koeien zijn naast onrustige en agressieve, enzovoort.⁵

En als men deze evidentie aanvaardt, kan men dan volhouden dat mensengedrag ingegeven wordt door wat we 'vrije wil' noemen en dierengedrag door 'instinct'? Dat de ene soort dus verantwoordelijk zou zijn voor zijn daden en de andere niet? De stap van erkenning van de gelijkenis tussen menselijk en dierlijk gedrag naar een systeem van bestraffing zoals dat bij mensen bestaat, is dan niet zo groot. Bestrafing als vergelding voor begaan onrecht, of met het doel delinquenten uit de samenleving te verwijderen, net zoals dat ook met menselijke misdadigers gebeurt.

Dwaas? Alleszins minder dan op het eerste gezicht lijkt. Alleen is het natuurlijk zéér de vraag of de 'criminele' dieren iets van hun proces begrepen en of ze op het schavot nog het verband beseften tussen hun straf en het vergrijp dat ze soms vele weken voordien hadden gepleegd ...

Maar zulke 21ste-eeuwse bedenkingen hebben duizend jaar geleden zeker niet bewust meegespeeld bij de eerste dierenprocessen.

⁵ Sinds Desmond Morris' *De naakte aap* (1967) is er al veel inkt gevloeid over dierlijk mensengedrag en menselijk dierengedrag. Zo bestudeerde de Nederlandse bioloog Frans De Waal het gedrag van apen en zag hij tal van menselijke neigingen als medeleven, verzoening en gemeenschapszin. Moraal is voor hem dus niet iets exclusief menselijks, maar heeft duidelijk een bredere biologische oorsprong. (F. De Waal, *Van nature goed. Over de oorsprong van goed en kwaad in mensen en andere dieren*, 1996). Toegegeven, de aap is nauw verwant met de homo sapiens - mensen en chimpansees staan genetisch zelfs dichter bij elkaar dan chimpansees en gorilla's -, maar 'menselijke' neigingen zijn ook al beschreven bij lagere diersoorten als ratten en vogels. De Kempense kunstenaar Achilles Cools observeerde bijvoorbeeld jarenlang het leven van een kauwenkolonie in zijn tuin. In de manier waarop ze met elkaar communiceerden, elkaar in de luren legden of hielpen, treurden om het verlies van hun partner, enz. herkende hij duidelijk menselijke trekken. Zijn bevindingen daarover, o.a. in *Kauwen in de spiegel* (1992), trokken de nodige aandacht.

In de ban van de Kerk

De oorsprong van het dierenrecht was immers in de eerste plaats religieus van aard. De Heilige Schrift (Exodus 21, 28) zegt: *En wanneer een rund een man of een vrouw stoot, zodat deze sterft, dan zal het rund zeker gestenigd worden.* Maar hoewel de vonnissen juridisch op de Bijbel steunden, werden de boven besproken dierenprocessen voor burgerlijke rechtbanken gevoerd.

Heel anders verliep een zaak wanneer de gewone rechtbanken niet bij machte waren om de verdachten te convoqueren of te straffen. Hoe kon men bijvoorbeeld kevers of sprinkhanen berechten voor het vernietigen van een oogst? Bij zulke collectieve misdrijven werd de kerkelijke overheid ter hulp geroepen, want zij beschikte over alternatieve rechtsmiddelen: vervloeking en excommunicatie of kerkelijke ban. Hadden deze straffen misschien geen direct effect, dan was het rechtsgevoel er toch door bevredigd en kon men nog hopen op hulp uit de hemel. Van de 61 bekende gevallen van collectieve vervolging handelden er niet toevallig 34 over insecten.⁶ Insectenplagen werden immers dikwijls gezien als een straf van God, zodat alleen zijn Kerk soelaas kon bieden.

Enkele voorbeelden. In 1120 werden veldmuizen en rupsen geëxcommuniceerd door de bisschop van Laon. In 1451 kregen bloedzuigers dezelfde straf van de bisschop van Lausanne omdat ze op de vissen parasiteerden die de gelovigen op vastendagen moesten eten. In 1488 werden kevers aangemaand om hun vernielingen te stoppen en geëxcommuniceerd. In 1500 werden sprinkhanen en kevers veroordeeld voor het kaalvreten van de bodem in Millièze. In 1530 werd in het door hongersnood bedreigde Autun tegen een rattenplaag geprocedeerd. In 1585 werden in Valence rupsen convoqueerd en veroordeeld om het diocees te verlaten. En een zekere Egbert, bisschop van Trier, zou ooit de banvloek hebben uitgesproken over zwaluwen die met hun getsjilp het gebed van de gelovigen verstoorden.

⁶ www.tribunal-animal.com/consciencs/contexte/proces_animaux.htm

De wormen van Mamirolle

Een hilarisch proces werd in 1520 in Besançon gevoerd tegen de houtwormen van Mamirolle, een dorpje op een tiental kilometer ten oosten van die stad. Een illustere advocaat, nl. Bartholomé Chassenée (1480-1541) speelde in dit rechtsgeding een hoofdrol als verdediger van de wormen. Het hele procesverslag is bewaard in het archief van Besançon en werd als een zelfstandig hoofdstuk van 20 pagina's opgenomen in een roman van Julian Barnes: *A history of the World in 10,5 chapters* (1989).⁷ Het omvat de petitie van de dorpelingen, de pleidooien van de aanklager en de verdediger, de replieken van beide partijen en de uitspraak van de rechtbank. De discussies verliepen in het Frans, het verdict werd uitgesproken in het Latijn. Een samenvatting.

Het romaanse kerkje van Mamirolle (12de eeuw), plaats van de misdaad.

Op 22 april 1520 bracht bisschop Hugo van Besançon zoals ieder jaar een bezoek aan het bedevaartkerkje van Mamirolle. De dor-

⁷ Een Nederlandse vertaling van Else Hoog verscheen in 1991 met als titel *Een geschiedenis van de wereld in 10 1/2 hoofdstuk*.

pelingen hadden aan het altaar de troon al klaargezet, die de rest van het jaar met een touw aan het dakgebinte was opgehangen. Toen de bisschop in processie naar binnen was begeleid en op zijn zetel neerzakte, brak een poot van het meubel, zodat de man viel en zijn hoofd stootte aan een trede van het altaar. Hij werd in een toestand van complete zinsverbijstering weggedragen. De dorpe-lingen, die de troon onderzochten, stelden vast dat hij door de houtworm was aangetast. Tot overmaat van ramp bleken deze insecten ook de dakbalken al gedeeltelijk te hebben opgevreten.

De procureur-aanklager, die dit verhaal in geuren en kleuren heeft verteld, besluit zijn pleidooi met de woorden: *"Deze booswichten hebben gezondigd tegen God door zijn huis aan te vallen, ze hebben gezondigd tegen zijn bruid de Kerk door bisschop Hugo in de duisternis van de zwakzinnigheid te storten, en ze hebben gezondigd tegen de eisers door te dreigen de ganse constructie van hun kerk te doen neerstorten op de onschuldige hoofden van kinderen en zuigelingen terwijl het dorp in gebed verzonken is. Daarom is het terecht en noodzakelijk dat de rechtbank deze dieren zal dwingen hun woning te verlaten en zich terug te trekken uit het huis van God, en dat de rechtbank de excommunicatie over hen zal uitspreken, zoals is voorgeschreven door onze heilige moeder de Kerk, voor wie de eisers altijd bidden."*

De verdediging van de advocaat der houtwormen is geraffineerd en kostelijk. Hij wijst erop dat het tegen rechtsbeginselen indruist om iemand te vonnissen die afwezig is. Maar omdat wormen geen verstand hebben, konden ze geen gehoor geven aan de dagvaarding. Er is zelfs geen enkel bewijs dat ze die in ontvangst hebben genomen. En dan nóg waren ze niet in staat om naar de rechtbank te komen, wegens de veel te grote afstand en wegens het gevaar onderweg door roofdieren te worden opgegeten. Ten derde is de dagvaarding ongeldig wegens een gebrek aan duidelijkheid. De identiteit van de beklaagden moet immers voor de rechtbank worden vastgesteld. Welnu, zijn àlle wormen die in de kerk huizen schuldig? Nee toch. Trouwens, de wormen die in de poot van de

troon wonen, kunnen toch niet schuldig zijn aan de beschadiging van het dak en vice versa?

Na deze procedure-argumenten gaat Chassenée naar de grond van de zaak. Het berechten van de wormen is tegen Gods wet, zegt hij. Want wie heeft die insecten anders geschapen? En heeft God alle dieren niet opgedragen zich te vermenigvuldigen en heeft hij hen niet de vruchten der aarde als spijs gegeven, zoals in het boek Genesis staat? Welnu, de Schepper heeft aan de houtwormen het hout van de bomen als spijs gegeven, hoe vervelend dat voor ons ook is. We zouden beter onze aandacht richten op de misdaden van de mens zelf. Want als God heeft toegelaten dat de wormen in de kerk van Mamirole introkken, dan was dat zeker bedoeld als waarschuwing en straf voor de zondigheid van de mensen.

En als juridische klap op de vuurpijl besluit de advocaat: hoe kan het wettig zijn om de houtwormen te excommuniceren, als ze nooit lid zijn geweest van de Heilige Kerk? Men kan toch onmogelijk van een beklagde iets afnemen dat hij nooit heeft gehad? Juridisch is dat onzin.

Foto: twee houtwormen die geen lid zijn van de Heilige Kerk.

De aanklager laat zich door deze argumenten echter niet uit zijn lood slaan. Om te beginnen heeft God aan de mensen het recht gegeven om over de dieren te oordelen, zegt hij, verwijzend naar het boek Exodus. Bovendien zijn de wormen correct gedagvaard en heeft niemand hen belet te komen. Dat katten houtwormen zouden opeten, daar heeft hij nog van nooit gehoord.

En wat de kern van de zaak betreft: ja, God heeft aan de wormen wel de bomen als voedsel gegeven, maar niet het omgehakte hout. Nergens in de Heilige Schrift staat dat de Heer de dieren het recht gaf om zijn tempels te verslinden. Méér nog: in de Bijbel is er zelfs nergens sprake van houtwormen. Hebben die dieren zich wel

ooit aan boord bevonden van de Ark van Noach? Dat schip was toch van hout gemaakt? Hoe had God dus kunnen toelaten dat zich aan boord van de Ark wezens bevonden die de dood van alle dieren van de schepping konden veroorzaken? Daaruit volgt dat er geen houtwormen aan boord waren en dat het boze wezens zijn die niet bestonden ten tijde van de Zondvloed. We moeten er dus niet aan twifelen dat deze verachtelijke beesten het werk zijn van de duivel.

*De hamvraag: waren er wel houtwormen aan boord van de Ark van Noach?
Met het blote oog zijn ze op deze afbeelding alleszins niet waar te nemen.*

En natuurlijk, zo besluit de aanklager, heeft de rechtbank de macht om de excommunicatie uit te spreken. God heeft immers de Kerk tot heerseres over de hele wereld gemaakt. Geleid door de Heilige Geest kan zij niet verkeerd doen.

Dan volgt de repliek van de advocaat. Vooreerst, zegt Chassenée, zijn de gedagvaarde wormen slechts nakomelingen van hun voorouders die zich destijds in het kerkje van Mamirolle hebben ge-

vestigd. Het is dus niet hùn schuld dat ze daar nu wonen. Voorts zaten de houtwormen ongetwijfeld al in het hout toen hun boom door de houthakker werd omgehakt. Eigenlijk is het dus de mens die moedwillig de woning van de insecten heeft vernietigd omdat hij die zelf wilde gebruiken. De zaak is dus onontvankelijk.

En wat de Ark van Noach betreft: de Bijbel noemt niet alle diersoorten die aan boord waren. Het juridische uitgangspunt moet dus zijn dat àlle schepselen zich aan boord bevonden, tenzij het tegendeel expliciet is vermeld. Trouwens, indien de houtwormen niet op de Ark hadden gezeten, dan zou de mens over hen zéker geen zeggenschap hebben gehad. Toen de Zondvloed voorbij was heeft de mens van God weliswaar het gezag over de dieren gekregen, maar nergens staat geschreven dat hij ook het gezag kreeg over dieren die de reis met de Ark niet hadden meegemaakt.

De doortrapte advocaat vindt ten slotte moeiteloos de zwakke plek in het oordeelsvermogen van de kerkrechters. We weten, zegt hij, dat de Heer vele plagen heeft afgeroepen over de onwaardigen. Hebben de inwoners van Mamirolle niet nagelaten hun tienden te betalen zoals de Kerk het heeft bepaald? Heeft de Heer dus de houtwormen niet naar hun kerk gestuurd om de inwoners te straffen voor hun ongehoorzaamheid, zoals hij een sprinkhanenplaag zond om de Egyptische farao te geselen?

Bij wijze van besluit stelt Chassenée voor *om van de inwoners van Mamirolle, die zo laks zijn geweest in het betalen van hun tienden, te eisen dat zij een of andere weidegrond zullen ter beschikking stellen van de wormen, waar ze vredig kunnen grazen zonder verdere schade te berokkenen aan het kerkgebouw, en dat de rechtbank de dieren zal bevelen te verhuizen naar dat terrein.*

Uit het vonnis blijkt dat de verdediger zijn slag grotendeels heeft thuisgehaald. De rechters berispen de insecten als *verachtelijk ongedierte* en bevelen hen, op straf van banvloek, verdoemenis en excommunicatie, binnen zeven dagen de kerk van Mamirolle te verlaten en zich zonder uitstel naar het terrein te begeven dat hun

door de inwoners zal worden aangeboden. De dorpelingen zelf wordt opgedragen *zich nauwgezet te wijden aan de plicht van de naastenliefde, hun tienden te betalen zoals door de Heilige Kerk wordt bevolen, zich in het Huis des Heren van alle lichtzinnigheid te onthouden en één keer per jaar, op de verjaardag van de afschuwelijke dag waarop Hugo, bisschop van Besançon, in de duisternis der zwakzinnigheid werd gestort ...*

Midden in een zin houdt het manuscript op. Uit de toestand van het perkament kan men opmaken, zo besluit Julian Barnes, dat waarschijnlijk een of andere worm de slotwoorden van de kerk-rechter heeft verslonden.

Bronnen:

E. Agnel, *Curiosités judiciaires et historiques du Moyen-âge*, Paris, 1858 (online)

J. Barnes, *Een geschiedenis van de wereld in 10 1/2 hoofdstuk* (vert. Else Hoog), Amsterdam, 1991

J. Brants, *Over dierenprocessen*, in: *Dietse Warande en Belfort*, nov. 1975

B. Decorte, *Reinaard de vos* (berijmde hertaling van het Middelnederlandse dierenepos van 'Willem die Madocke maecte'), Antwerpen, 1978

J. Desmet, *Mensenstreken*, in: *De Standaard der Letteren*, 21.12.2007

A. Ellian, *Bij de parate executie van een gele kanarie*, In Elsevier, 14.10.2009

L. Litzenburger, *Les procès d'animaux en Lorraine (XIVe-XVIIIe siècles)*, in: *Criminocorpus*, revue hypermédia, 2011 (online)

S. Stroeykens, *Rat laat rat niet in de steek*, in: *De Standaard*, 12.12.2011

R. Van Uytven, *De papegaai van de paus. Mens en dier in de middeleeuwen*, Leuven, 2003

www.delta.tudelft.nl/archief/j30/n07/11192

www.er.uqam.ca/nobel/m335520/page%202.htm

www.kuleuven-kortrijk.be/facult/rechten/Monballyn/Publicaties

www.ledroitcriminel.free.fr

www.tribunal-animal.com/consciences/contexte/proces_animaux.htm

www.zweefmakreel.web_log.nl/zweefmakreel/2009/11/direnproces.html

MONSEIGNEUR LUC DE MAERE IN WIJNEGEM BEGRAVEN

Marc Van de Cruys

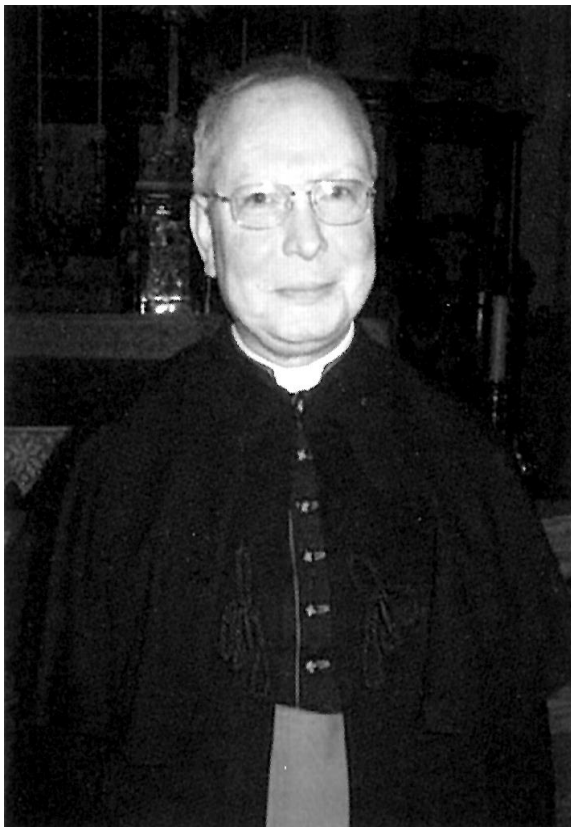
Op 11 december 2011 overleed Luc De Maere, pastoor van de Antwerpse Sint-Jacobsparochie. Volgens zijn overlijdensbericht werd hij begraven op het kerkhof van Wijnegem. Het bericht is inderdaad correct. Op zijn graf, niet ver van de ingang langs de Kosterijstraat, rust een sobere zwartmarmeren steen met een kruis en de vermelding *Monseigneur Luc de Maere 1956-2011*.

De lezer zal zich misschien afvragen waarom dit vermeldenswaard is, maar misschien nog meer waarom een pastoor als *monseigneur* werd aangesproken.

Laten we beginnen met te zeggen dat Luc De Maere niet zómaar een pastoor was. Geboren te Temse op 12 december 1956, werd hij op 25 juni 1983 tot priester gewijd. Voordat hij in Rome theologie ging studeren, gaf hij van 1983 tot 1986 godsdienstles aan het bisschoppelijke Onze-Lieve-Vrouw van Lourdescollege in Edegem. Hetzelfde college overigens waar ook burgemeester Leo Carpentier nog heeft lesgegeven. Die heeft Luc De Maere er goed gekend en herinnert zich hem als een verstandige collega en een priester die zich steeds traditioneel - met klassieke witte boord - kleepte.

De Maere was inderdaad een zeer traditionele priester, die dikwijls als 'conservatief' bestempeld werd. Dat laatste stoorde hem hoegenaamd niet; hij beschouwde het integendeel als een eer. *Geen enkele traditie kan het zich veroorloven het eeuwenoude erfgoed plots als een soort ballast te beschouwen*, verklaarde hij in een interview. *In de zin van 'bewaren wat goed is', kan men mij gerust conservatief noemen.*

Vandaar ook dat hij voorzitter was van de Vlaamse afdeling van de Vereniging voor Latijnse Liturgie en lid van het algemeen bestuur van deze Nederlandse vereniging, die zich inzet voor het behoud van de Latijnse liturgie en de Gregoriaanse zang. Zij doet dit ‘omdat Latijn de universele taal van de Kerk is en vanwege de grote culturele waarde ervan’. In zijn eigen Sint-Jacobskerk, maar ook in het buitenland, droeg Luc De Maere regelmatig de mis op in het Latijn.

Dilexit Ecclesiam Christi

Monseigneur
Luc Jozef Gerard De Maere

Pastoor van Sint-Jacob-de-Meerdere te Antwerpen

geboren te Temse op 12 december 1956,
in de Heer ontslapen te Wilrijk op 18 december 2011,
gesterkt door het Heilig Sacrament van de zieken.

*Op vrijdag 23 december 2011 is er tussen 15 en 17 uur gelegenheid
tot een laatste groet in de Sint-Jacob-de-Meerdere kerk.*

De Pontificale Requiemmis wordt opgedragen in de collegiale
kerk Sint-Jacob-de-Meerdere, Sint-Jacobsstraat te
Antwerpen, op **zaterdag 24 december 2011 om 11 uur.**

Gelegenheid tot groeten achteraan in de kerk vanaf 10.15 uur.

Aansluitend volgt de begrafenis in de familiegrond op de
begraafplaats te Wijnegem.

2000 Antwerpen, Lange Nieuwstraat 73

altvaartsentrum **Eugène Timmermans** | 03 440 52 19 | timmermans@delab.be
Groot-Antwerpen

De Maere was doctor in de theologie en tevens specialist in kerkelijk huwelijksrecht. Aan de katholieke rechtbank van Namen was hij als rechter verbonden, aan die van Antwerpen als adviseur. Hij was sinds 1998 vertegenwoordiger van het Vaticaan bij het Internationaal Comité voor Militaire Geneeskunde. Hij publiceerde ook tal van artikels en boeken, waaronder in 1999 een boek over priester Edward Poppe, die net zoals hij afkomstig was uit Temse. Hij was een fervent bibliofiel; zijn uitgebreide boekenverzameling nam het grootste deel van zijn woonst in beslag.

Op 26 april 2006 werd Luc De Maere benoemd tot *kapelaan van Zijne Heiligheid*, als eerste Vlaamse niet-bisschop in verscheidene decennia die deze pauselijke eer te beurt viel.

De kapelannen van Zijne Heiligheid, ook erekapelannen genoemd, behoren tot de prelaten. De klassieke titel voor wie tegenwoordig tot erekapelaan wordt benoemd is immers *prelatus di mantellone*. Het woord *prelaat* komt oorspronkelijk van het Latijn *prælatus*, wat in feite 'voortreffelijk' betekent. De oorsprong van het woord *kapelaan* zou naar verluidt dan weer verband houden met een van de belangrijkste relikwieën uit de middeleeuwen, met name de kapmantel van de Heilige Martinus ofte Sint-Maarten. Inderdaad, het Latijnse woord *capella* had aanvankelijk niets te maken met een gebedshuis, maar was het verkleinwoord van *cappa*, 'mantel'. Wanneer voor het bewaren van deze relik een aparte ruimte werd voorzien, kreeg die dezelfde naam, en bij uitbreiding werd ten slotte elke kleine gebedsplaats *capella* genoemd. De priester die aan zulke kapel werd toegewezen heette dan *capellanus*, vandaar 'kapelaan'.

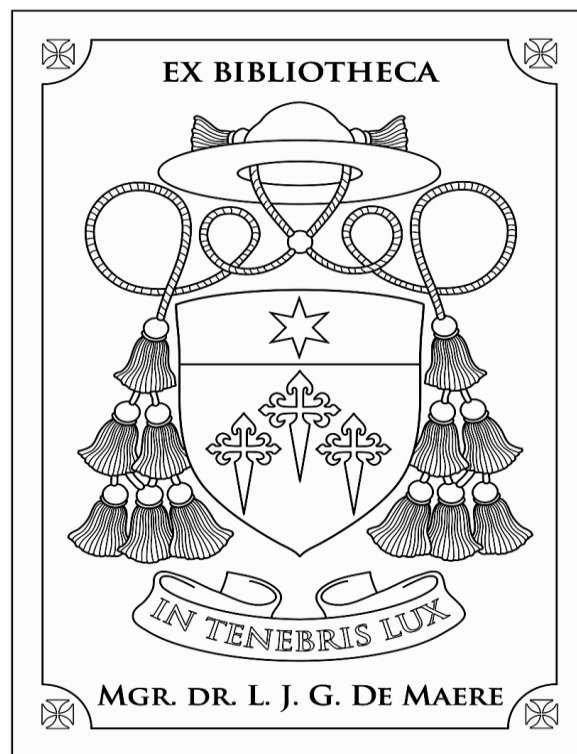
In de loop der eeuwen groeide het aanzien dat deze erekapelannen genoten, zowel in de pauselijke omgeving als in de wereld daarbuiten, en uiteindelijk zouden zij zelfs met de titel *monseigneur* aangesproken worden, in het Italiaans *monsignore*.

Luc De Maere mocht zich niet enkel 'monseigneur' noemen, maar ook op heraldisch vlak had zijn benoeming enige consequenties. Zo komen we bij mijn persoonlijke belangstelling: de heraldiek. Toen monseigneur De Maere enkele jaren geleden op zoek was naar een heraldisch tekenaar om een ex libris voor hem te tekenen, kwam hij in Wijnegem terecht bij ondergetekende.

Ik wist natuurlijk dat in de kerkelijke heraldiek het wapenschild niet, zoals gebruikelijk, door een helm wordt 'getopt', maar door een hoed met kwasten. Aan de kleur van de hoed en aan het aantal kwasten kan men doorgaans ook de positie van de drager in de rooms-katholieke hiërarchie afleiden.

In principe voeren pastoors een zwarte hoed boven hun wapen met daaraan langs elke zijde van het schild één afhingende kwast of *floche*, van het Italiaanse *fiocco*. De rang van kapelaan van Zijne Heiligheid was mij echter onbekend, alsook de manier waarop zij hun schild overtoppen.

Van pastoor De Maere vernam ik dat de erekapelannen tot de prelaten behoren (zie boven) en daardoor gemachtigd zijn om het wapen van een prelaat te voeren, met dien verstande dat de hoed in de hem toegewezen kleur dient te zijn. De kleur van de hoed is bij erekapelannen zwart. De afhingende koorden en kwasten zijn echter purper. Het aantal kwasten is daarbij gelijk aan dat van een bisschop, dit wil zeggen zes aan elke zijde. De hoed overtopt het wapenschild van de persoon in kwestie. In het geval van mgr. De Maere is dat *in goud, drie rode sint-jacobskruisen, geplaatst 1-2; een blauw schildhoofd met een gouden zespuntster*.

Zoals bij klassieke wapens wordt de wapenspreuk op een lint gevoerd, onderaan het wapen. Bij Luc De Maere is dat IN TENEBRIS LUX (licht in de duisternis). De spreuk is geïnspireerd op de proloog van het Johannesevangelie, meer bepaald Johannes 1, 5.

Het ex libris werd uiteindelijk naar zijn uitdrukkelijke wens heel sober en in klare lijn uitgevoerd. Het blad in kwestie meet 6,5 op 9,5 cm en is met blauwe inkt gedrukt op crèmekleurig papier. De tekst luidt: *Ex Bibliotheca / Mgr. Dr. L. J. G. De Maere.*

Tijdens zijn bezoeken om het ex libris te bespreken vertelde Luc De Maere dat hij een familiale band had met Wijnegem. Een oudere broer van hem blijkt inderdaad nog altijd in onze gemeente te wonen. Dat verklaart waarom hij als niet-Wijnegemnaar hier begraven werd en niet, zoals dat voor bekende Antwerpenaren doorgaans het geval is, op het Schoonselhof.

WAT STRAATNAMEN VERTELLEN

(R)

Carlo Evers

Reigerstraat

Het gedeelte van de Lange Kruisweg, vertrekkende vanaf het kanaal tot aan de Broekstraat zal worden genoemd 'Reigerstraat' (Collegebesluit 26 mei 1936). Dit besluit werd genomen nadat de brug ter hoogte van de Schootensche Steenweg (de Schoolstraat) was afgebroken. De straat werd genoemd naar de brouwerij 'De Reiger', die door de familie Van Schevensteen was gesticht in het begin van de 19de eeuw.

Brouwerij De Reiger, waarnaar de straat is genoemd. Foto 1910.

Joannes Gummarus Van Schevensteen is vermoedelijk de stichter van deze brouwerij, die in de Broekstraat gelegen was. In 1829 werd Joannes alleszins vermeld als brouwer. Zijn zoon Frans

volgde hem op als eigenaar en breidde de brouwerij aanzienlijk uit. Om degelijk vervoer te garanderen naar het dorp liet hij een kasseiweg aanleggen van de Broekstraat naar de Schootensche Steenweg (de latere Schoolstraat). Na het overlijden van Frans Van Schevensteen in 1888 ging de brouwerij over in handen van zijn zoon Corneel.

Het was tijdens het beheer van diens zoon Frans - vanaf 1905 - dat de brouwerij het toppunt van haar bloei bereikte. Bij het uitbreken van de oorlog in 1914 vertrok de familie naar Nederland, waar Frans Van Schevensteen overleed. Zijn weduwe hertrouwde met de heer Schellekens. Deze nam de zaak over in 1918. Hij breidde ze verder uit en veranderde de naam in 'Ardea', het Latijn voor reiger. De brouwerij kende nog even een heropbloei, maar in 1932 trok de familie terug naar Nederland.

De zaak werd nog enkele jaren beheerd door een maatschappij, tot ze uiteindelijk in 1940 werd gekocht door de heer Brems. Deze bracht in de gebouwen een groothandel in oliën onder. Bij de bevrijding werden de gebouwen beschadigd door V-bommen en door een neerstortende bommenwerper.

Momenteel (2012) worden de gebouwen omgevormd tot woon-eenheden en lofts.

Archief gemeente Wijnegem, Collegebesluiten 1936

J. Wuyts, *Enkele grepen uit de geschiedenis van Wijnegem*, Wijnegem, 1952

C. Evers en L. Spaepen, *Herinneringen aan Wijnegem* (int. R. Brems), Wijnegem, 2000

Rerum Novarumlaan

Rerum Novarum is de naam van een in 1891 door paus Leo XIII geschreven encycliek. Deze encycliek handelde over de situatie van de arbeidersklasse in de negentiende eeuw en formuleerde de sociale leer van de rooms-katholieke Kerk. Daarvan waren de belangrijkste uitgangspunten: een rechtvaardig loon, het recht op eigendom en solidariteit met de zwakkeren. Als instrumenten om deze doelen te bereiken werden zowel overheidsingrepen als de vorming van vakbonden genoemd.

Met zijn uiteenzetting over overheid, industrie en arbeid leidde

Leo XIII de Kerk het industriële tijdperk binnen. Zijn encycliek bevatte kritiek op het ongebreidelde kapitalisme en veroordeelde tegelijkertijd het marxisme, het historisch determinisme en het dialectisch materialisme. Zijn voorgestelde samenwerking tussen arbeid en kapitaal inspireerde tot de vorming van vakbonden en verschillende vormen van corporatisme. De Aalsterse priester Adolf Daens steunde op deze encycliek om de slechte arbeidsomstandigheden in het België van de negentiende eeuw te bestrijden, wat zou leiden tot de oprichting van de *Christene Volkspartij* in 1893. De katholieke vakbeweging ziet Rerum Novarum nog altijd in zekere zin als haar grondvest.

De Rerum Novarumlaan begint in de bocht van de Helenalei en eindigt in de Ruiterslaan. Zij heeft als enige zijstraat de Dokter Van de Perrelaan.

www.nl.wikipedia.org/Rerum_Novarum

Ridder Gustave van Havrelaan

Met het oog op de benaming der nieuw gegunde en nog te openen straten, zal worden onderzocht welke namen aan deze straten kunnen worden gegeven. Aangezien er thans reeds eene Hippoliet Meeusstraat bestaat, ter nagedachtenis aan wijlen Burgemeester Meeus, stellen de heeren schepenen voor dat ook den naam van den heer ridder Gustaaf van Havre aan eene straat zou kunnen gegeven worden. De zaak zal nader worden onderzocht (Collegezitting van 18 juni 1930).

Op 17 september van hetzelfde jaar volgde dan het besluit: *De nieuwe straat, gemerkt op het plan straat C., eene verbinding daarstellende tusschen de Turnhoutsche baan aan het huis N° 148 en de Merxemsche baan, met inbegrip van het pleintje, zal worden genoemd: Ridder Gustaaf van Havrelaan. Van Havre Gustave Carolus Antonius Maria ridder werd Burgemeester van Wijneghem benoemd bij Koninklijk Besluit van 13 October 1848, en bleef dit ambt uitoefenen tot 23 Januari 1892, als wanneer hij overleed te Antwerpen in den ouderdom van omstreeks 75 jaar, was senator en officier der Orde van Leopold.*

Ridder Gustave Charles van Havre werd geboren in 1817 als zoon van Constantin van Havre en Catharina della Faille. Hij huwde eerst met jonkvrouw Hortense de Knyff, die vroegtijdig overleed. Enkele jaren later huwde hij met haar nicht, jonkvrouw Gabrielle de Knyff. Hij was ridder in de Leopoldsorde. Als kapitein van de Antwerpse Burgerwacht volgde hij het spoor van zijn vader. Ook volgde hij diens voorbeeld door zich in de politiek te begeven. Zo werd hij lid van de Antwerpse Provincieraad en senator. In 1848 werd hij benoemd tot burgemeester van Wijnegem.

In die hoedanigheid werd hij geconfronteerd met de bouw van de Kempische Vaart, die de gemeente doormidden sneed, en met de aanleg van het fort, die veel protest teweegbracht en waarvoor hij zijn ontslag als senator indiende. Nog tijdens zijn mandaat deed in 1885 de stoomtram zijn intrede in Wijnegem. Burgemeester van Havre liet in 1847 op zijn kosten het eerste gasthuis bouwen in de huidige Oud-Gasthuisstraat. Hij was ook erevoorzitter

van harmonie De Wijngaard. Vermelden we ten slotte nog dat hij een fervente bibliofiel was; zijn rijke boekenverzameling werd in 1905 geveild in Amsterdam. Ridder Gustave van Havre bekleedde de functie van burgemeester tot aan zijn dood in 1892. Hij werd opgevolgd door Hippoliet Meeùs.

De zijstraten van de Ridder van Havrelaan zijn: de Savialaan, de Begonialaan, de Driehoekstraat en de Notenboomstraat.

Archief gemeente Wijnegem, Collegebesluiten 1927-1932

700 jaar familie van Havre, tentoonstellingscatalogus HK Jan Vleminck, Wijnegem, 2004

Rode Dreef

De Rode Dreef begint aan bocht van de Helenalei en loopt, ongeveer parallel met het Albertkanaal, verder tot een heel eind over de grens met Schilde. Als zijstraten heeft zij op Wijnegems grondgebied de Ruiterslaan en Molenheide.

In 1960 was de Rode Dreef nog een zandweg, die soms wel eens overstroomde. Het beboste gebied werd door jeugdbewegingen graag gebruikt als speelterrein.

De Rode Dreef was oorspronkelijk een zandweg in een bosrijk gebied, dat op het einde van de jaren 1950 werd verkaveld. De bebouwing bestaat hoofdzakelijk uit riante villa's, soms op grote percelen beplant met loofbomen. Langsheen de straat staan rode beuken, vandaar de benaming Rode Dreef.

Rozenlaan

Het college beslist de volgende straatnamen te geven: voor het straatgedeelte gelegen tussen de Koolsveldlaan en de Krommelei: Rozenlaan (Collegebesluit van 17 augustus 1959).

De Rozenlaan maakt de verbinding tussen de Dorenboslaan en de Krommelei. Zij wordt doorkruist door de Koolsveldlaan.

Rozen zijn bloeiende planten die tot het geslacht *rosa* behoren. Er komen ongeveer 300 soorten in het wild voor. Daarnaast bestaan er vele veredelde vormen, cultivars genoemd. De vrucht van de roos noemt men rozenbottel. Het blad van de roos bestaat uit een aantal kleinere blaadjes, die samen als een veer aan een centrale stengel zijn bevestigd. Op de takken en stengels zitten stekels. De bloemen bevatten veel meeldraden.

Rozen worden al eeuwen geteeld om hun schoonheid. Voor de eerste christenen symboliseerde de roos de vijf wonden van Jezus. Later werd ze het symbool van het bloed der martelaren en werd ze een attribuut van Maria, Jezus' moeder. Tegenwoordig wordt de bloem vooral gezien als symbool van de liefde.

Archief gemeente Wijnegem, Collegebesluiten 1959
www.nl.wikipedia.org/wiki/Rozen

Ruggeveldstraat

De voorziene straat vertrekkende van de Turnhoutsebaan aan de kromming Fort 1 en gaande naar de Ertbruggestraat zal worden genoemd 'Ruggeveldstraat' (Gemeenteraadszitting van 11 december 1950).

De naam van deze straat is afgeleid van *Rughvelt*, een toponiem dat we terugvinden op 17de- en 18de-eeuwse kaarten en dat 'rug' of 'hoger gelegen veld' betekent. Reeds in een akte uit 1443 wordt dit toponiem vermeld:

Peter Danckaert gemachtigd door tGodshuys sHertoginne dale gaf terne Bouden vander Biest een 1/2 buynder beemds gelegen te Wynegheem aen de Broecstraete tusschen des voers Boudens en Peters van IJssche ; item gaf Wouteren vanden Beemde en Katline

vander Biest op ½ buynder te Wynegheem in Dwyvelt tusschen vrouwen Smaeghs en gebruederen van Halmale ; item ½ buynder lants gelegen aldaer opt Rugvelt in de Loe 1 buynder lants geheeten Coemans haege te Wynegheem bide Vloet (SAA SR 32, fol 315vo).

In 1993 waren grote gedeelten van de Ruggeveldlaan nog niet bebouwd.

Het Rughvelt of Ruggeveld is de hoger gelegen grond tussen het Klein en het Groot Schijn. Het strekt zich uit over een derde van het grondgebied van Wijnegem en een deel van Deurne. Het is hier dat al vele archeologische vondsten werden gedaan. Er zijn sporen van bewoning teruggevonden vanaf de ijzertijd tot de late middeleeuwen. De heuvelrug ligt 8 meter boven de zeespiegel en bestaat uit een droge en zanderige bodem, wat uiteraard geschikt was voor bewoning. De beide Schijnen traden immers geregeld buiten hun oevers. Dichter bij die oevers lagen in de 17de en 18de eeuw de beemden en akkergronden, 3 tot 4 meter lager dan de dorpskom.

J. Wuyts, *Enkele grepen uit de geschiedenis van Wijnegem*, 1952
P. Stijnen, kaart *Casteel ende Graeffschappe van Wijneghem*, 1742 (arch. HK)
Archief gemeente Wijnegem, Gemeenteraadsbesluiten 1946-1951

Ruiterslaan

De Ruiterslaan vormt de verbinding tussen de Rode Dreef en de Kasteeldreef op het grondgebied van Schilde. Zijstraten zijn Molenheide, Rerum Novarumlaan en Korte Dreef.

Voordat het werd verkaveld en bebouwd, noemden de bewoners van de Stokerij het natuurgebied tussen de Rode Dreef en de Turnhoutsebaan *Ruiterskuil*, zo getuigt Gust Roeken in *Herinneringen aan Wijnegem*. Ook Albert Spruyt noteerde die volkse benaming in een toponiemenstudie uit de jaren 1970-'76, die gebaseerd was op gesprekken met oudere Wijnegemnaars. Het zanderige gebied, begroeid met berken en dennen, was een geliefkoosd speelterrein voor de jeugd uit de buurt en uit het dorp. De oorsprong van de naam Ruiterskuil is echter onzeker.

De bekendste bewoner van deze straat is ongetwijfeld Paul Van Hoeydonck, de ruimtekunstenaar die er in 1971 in slaagde door de astronauten van Apollo 15 een kunstwerk (*Fallen astronaut*) van zijn hand op de maan te laten deponeren.

A. Spruyt, toponiemenstudie 1970-'76

C. Evers en L. Spaepen, *Herinneringen aan Wijnegem* (int. Gust Roeken), Wijnegem, 2000

L. Spaepen, *Wijnegemse kunst op de maan*, in: tijdschrift HK Jan Vleminck, april 2008

Mededelingen

Vorbije activiteiten

Tijdens het weekend van 7 tot 9 april vond onze traditionele paas-tentoonstelling plaats. Dit keer kreeg ze de titel 'Een heemkundige schatkamer'.

We lieten de bezoekers meegenieten van de talloze prachtige stukken uit ons archief, zoals akten met lakzegel, ingekleurde kaarten en plattegronden, schitterende boeken met familiewapens en stambomen, brieven, achttiende-eeuwse kranten ... Enkele documenten en tientallen affiches van Wijnegemse verenigingen vervolledigden deze mooie presentatie. De talrijke bezoekers - we telden er 864 - konden het werk van ons tentoonstellingsteam (Paul Bourgeois, Ivo Broeckx, Carlo Evers, Paul Lefebvre en Leo Spaepen) zeer naar waarde schatten. (vw)

Op zondag 3 juni trokken we met 24 geïnteresseerden naar het Paleis op de Meir, het achttiende-eeuwse stadspaleis dat o.a. door Napoleon is heringericht en dat later in handen kwam van de Belgische koningen, die er hun buitenlandse gasten ontvingen. In twee groepen en onder leiding van een gids bezochten we het onlangs volledig gerestaureerde paleis. We kregen een inkijk in de zalen en salons en kwamen onder de indruk van de grandeur van weleer. In het horecagedeelte van het paleis volgde nog een afsluiter in de vorm van een praline van het huis en een drankje. De afwezigen hadden alweer ongelijk. (vw)

Komende activiteiten

Op zaterdag 8 september 2012 organiseert de gemeente Wijnegem weer een vrijtijdsmarkt. In en rond het Gasthuis zullen die namiddag vele verenigingen hun werking voorstellen met infostands en/of demonstraties. Animatie wordt o.a. verzorgd door harmonie De Wijngaard-Vrijheidsvrienden. In het lokaal in de Boerderij achter 't Gasthuis zal de heemkring present zijn om zijn werking toe te lichten en zijn archief voor de bezoekers open te stellen.

Op zaterdag 10 november 2012 presenteren we aan onze leden en (waarom niet) kandidaat-leden een breugeltafel met diaprojectie. De deelnemers worden om 19 uur verwacht in het Lazaret achter 't Gasthuis. Ze zullen er worden vergast op een uitgebreide keuze van schotels uit ons Vlaamse luilekkerland en zullen daarenboven kunnen genieten van een prachtige fotoreeks die ons onlangs werd geschonken door Frieda Sorber. Het betreft Wijnegemse dorpsgezichten waarvan de meeste dateren van voor de Tweede Wereldoorlog.

Deze activiteit bieden we aan voor slechts 17 euro per persoon, dranken inbegrepen. Inschrijven kan door overschrijving op het rekeningnummer BE11 9795 2634 5748 van Heemkring Wijnegem, met vermelding van 'breugelavond' en het aantal personen. Warm aanbevolen! Wacht echter niet tot 1 november, want op dat ogenblik bent u het misschien al vergeten.

Familienieuws

In juni jl. ontvielen ons twee leden:

Walter Tielemans, echtgenoot van Rosetta Costermans, was in Antwerpen geboren in 1945 en overleed in zijn woning in de Ganzenweg op 8 juni 2012. Deze oud-KSA'er leidde tijdens zijn beroepsleven een verzekeringskantoor en steunde in die functie de heemkring als tentoonstellingsponsor.

Martha Van Brabant was in Antwerpen geboren in 1931 en woonde op de Turnhoutsebaan in Wijnegem. Ze overleed in familiekring op 24 juni 2012. Zij was weduwe van Eugène Timmerman en echtgenote van onze oud-voorzitter Paul Vigoureux.

Aan beide families onze oprechte deelneming.

Illustraties:

Richard Wils (4a)

Archief HK Jan Vleminck (4b, 13, 42, 45, 46, 48)

Jos Bourgeois (7)

Fik Helssen (12)

Lieven Gorissen (38a)

Marc Van de Cruys (38b, 40)

Leo Spaepen (51, 52)

www.muziekarchief.be (9a)

www.dbnl.org (9b)

www.ithaka.wikispaces.com (19)

www.google.be/imgres?q=guicciardini+antwerpen (21)

www.rijksmuseum.nl (25)

www.grande-boucherie.chez-alice.fr (27)

www.ericdoubts.wordpress.com (31)

www.zandbergen-ongediertebestrijding.nl (33)

www.the-militant-atheist.org (34)